

Józef Nawój, Aldona Nawój-Śleszyński

Rola Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego w kształtowaniu nowoczesnej myśli penitencjarnej w Polsce

The role of the Opole Penitentiary Debate Club in the formation of modern penitentiary thought in Poland

The movement of penitentiary debate clubs which started in the early 1960s influenced the formation of modern attitudes among some members of correctional personnel regarding the issues related to execution of custodial sentences and modernization of the penitentiary system during the times of real socialism, but also after its end. The Opole Penitentiary Debate Club (Opolski Dyskusyjny Klub Penitencjarny) played a crucial role in this process. Many interesting ideas sprung from club discussions, and some of those were implemented in the process of systematic transformation after 1989, i.a. establishment of correctional units as part of the reform of the organizational structure in the prison system, including the work performed while serving the prison sentence into the period that is the basis of retirement pension settlement, development of the original concept of conduct with long-term convicts, liquidation of social adaptation centers as a result of critical remarks regarding those institutions of recidivism prevention, formulation of the model of substance abuse treatment in prison as a result of discussions with the personnel of a substance abuse treatment unit of civil health service, etc. In 1991, the penitentiary debate club movement became the statutory form of implementation of the Polish Penitentiary Society goals. Currently, the idea of penitentiary debate clubs in the Opole region is continued by the Polish Penitentiary Society Local Club at the Higher School of Management and Administration (WSZiA) in Opole.

Ruch dyskusyjnych klubów penitencjarnych, który zrodził się na początku lat 60., miał wpływ na kształtowanie nowoczesnych postaw części kardy penitencjarnej wobec problemów wykonywania kary pozbawienia wolności i modernizacji systemu penitencjarnego w okresie realnego socjalizmu, jak i po jego zakończeniu. Szczególną rolę w tym zakresie odegrał Opolski Dyskusyjny Klub Penitencjarny. W klubowych dyskusjach zrodziło się wiele interesujących pomysłów, niektóre z nich zostały zrealizowane w okresie przemian ustrojowych po 1989 r., m.in. powołanie oddziałów penitencjarnych w ramach reformy struktury organizacyjnej więziennictwa, uwzględnienie pracy wykonywanej podczas odbywania kary pozbawienia wolności do okresu rozliczanego na potrzeby zaopatrzenia emerytalnego, wypracowanie oryginalnej koncepcji postępowania ze skazanymi na kary długoterminowe, krytyka instytucji ośrodka przystosowania społecznego zakończyła się likwidacją tego ośrodka walki z recydywą, wypracowanie modelu leczenia odwykowego w więzieniu we wspólnych dyskusjach z kadrą oddziału odwykowego cywilnej służby zdrowia i in. Od 1991 r. ruch dyskusyjnych klubów penitencjarnych stał się statutową formą realizacji celów Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Obecnie idee dyskusyjnych klubów penitencjarnych na Opolszczyźnie kontynuuje Terenowe Koło Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego przy Wyższej Szkole Zarządzania i Administracji w Opolu.

Key words: penitentiary debate clubs, modernization of the penitentiary system, penitentiary personnel, Polish Penitentiary Society.

Słowa kluczowe: dyskusyjne kluby penitencjarne, modernizacja systemu penitencjarnego, kadra penitencjarna, Polskie Towarzystwo Penitencjarne.

Wprowadzenie

Współczesna koncepcja wykonywania kary pozbawienia wolności kształtowała się przez długi czas w różnych okresach historii politycznej państwa. Wpływ na nią miało wiele czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Te zewnętrzne są dosyć dobrze opisane w literaturze. Mamy na myśli różnego rodzaju dokumenty międzynarodowych organizacji takich jak:

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Rada Europy i inne. Na uwagę zasługuje fakt, że uchwalone w 1955 r. przez I Kongres ONZ w Genewie rezolucje i zalecenia w sprawie postępowania z więźniami, zwane *Regułami Minimum Postępowania z Więźniami*, już w 1958 r. zostały opublikowane w języku polskim w „Przeglądzie Więziennictwa Polskiego”, co mogło oznaczać – jak słusznie i trafnie zauważa J. Górny – stopniowe inkorporowanie ich postanowień do budowania polskiej koncepcji penitencjarnej¹. Model wykonywania kary pozbawienia wolności był warunkowany systemem politycznym państwa, uznawanymi koncepcjami penologicznymi, poziomem dowartościowania praw ludzkich osób pozbawionych wolności, postępem rozwoju nauk o człowieku w różnych jego wymiarach, zamożności państwa. Wewnętrzne uwarunkowania systemu penitencjarnego, jego rozwoju w Polsce, mają bogate tradycje. Jedne z nich są wyraźnie dostrzeżone przez historyków więziennictwa, inne nie. Historia więziennictwa polskiego obejmująca okres 1945-1989 ma szczególny charakter, również w szczególny sposób oraz w szczególnych warunkach rozwijała się polska myśl penitencjarna. Totalitarny system państwa, który został zainstalowany w Polsce po II wojnie światowej, ukształtował totalitarny system penitencjarny. System ten pozostawał pod przemożnym wpływem niedemokratycznego ustroju państwa. Więzienia państwa totalitarnego to więzienia antyspołeczne. Nie były miejscem przygotowania do integracji ze społeczeństwem, były maszynką do desocjalizacji przebywających w nich więźniów². Zbudowanie więzienia prospołecznego, tj. takiego „... które co najmniej nie psuje, nie niszczy ludzi, staje się prospołeczne. Jego istotą z jednej strony jest traktowanie więźnia w sposób, który umożliwia mu ewentualne odwołanie się do prospołecznych cech własnej osobowości. Z drugiej strony, powinno ono uświadamiać więźniom, że więziennictwo jest gotowe stworzyć im szansę powrotu i zaakceptować ich”³, stało się możliwe dzięki zmianom ustrojowym, zmianom spostrzegania człowieka oraz dowartościowaniu jego praw podmiotowych. Takie możliwości w pełni zaistniały po 1989 r. Niemniej jednak w dziejach więziennictwa w państwie niedemokratycznym były okresy, byli ludzie, organizacje i ruchy społeczne, które podejmowały próby neutralizacji negatywnych skutków więzienia totalitarnego. Na szczególną uwagę zasługuje

¹ J. Górny, *Rozwój badań penitencjarnych*, [w:] P. Wierzbicki (red.), *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1988, s. 590.

² P. Moczydłowski, *Więziennictwo - od systemu totalitarnego do demokratycznego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1994, nr 8, s. 10.

³ *Ibidem*, s. 12.

w tym kontekście osoba S. Walczaka, który jako wiceminister (1957-1965) i minister sprawiedliwości (1965-1971)⁴ po 1956 r., kiedy to więziennictwo przeszło spod nadzoru Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do Ministerstwa Sprawiedliwości, postawił sobie za zadanie odrzucenie stalinowskiego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności⁵ i oparcie go na rodzimych, a także nowoczesnych koncepcjach, które występowały na Zachodzie. W tym projekcie chodziło o zmniejszenie dystansu dzielącego polskie więziennictwo od zachodniego. Cel ten zamierzał osiągnąć poprzez współpracę z wyższymi uczelniami, fundowanie stypendiów dla studentów, z takich kierunków jak: prawo, psychologia, pedagogika, którzy po ukończeniu studiów zasilali kadry penitencjarne, powołanie resortowego Ośrodka Badań Penitencjarnych w 1961 r.⁶, staże zagraniczne pracowników tego ośrodka i in. Na bazie tych sprzyjających warunków zrodził się ruch na rzecz unowocześnienia modelu wykonywania kary pozbawienia wolności. Miał on dwie postaci: studenckiego naukowego ruchu penitencjarnego oraz ruchu dyskusyjnych klubów penitencjarnych, które powstawały przy różnych jednostkach organizacyjnych więziennictwa. Wpływ tych ruchów na rzecz kształtowania się nowoczesnej myśli penitencjarnej nie został jeszcze odpowiednio udokumentowany. Upływający czas, a także ogromne przemiany polskiego systemu penitencjarnego w okresie ostatniego ćwierćwiecza, niekiedy zacierają ślady działań wielu pokoleń kadry penitencjarnej, która z ogromnym sercem, dużym zaangażowaniem osobistym, odwagą, wiecznym niepokojem i poczuciem potrzeby doskonaliła szczególną instytucję, jaką jest więzienie. Wprawdzie istnieją już prace, w których podjęto trud syntezy dziejów tych dwóch ruchów, zarówno studenckiego⁷ jak i dyskusyjnych klubów penitencjarnych⁸, to jednak istnieje niedosyt oraz potrzeba przybliżenia tego, co w tym ruchu było najpiękniejsze, najważniejsze, oryginalne na tle tamtych, już historycznych czasów. Istnieje również potrzeba przypomnienia, jakie bezcenne wartości wniosły do historii polskiego więziennictwa. Wpływ dyskusyjnych klubów penitencjarnych na kształtowanie nowoczesnego

⁴ K. Pawlak, *Polski biograficzny słownik penitencjarny*, C.H. Beck, Kalisz 2008, s. 99.

⁵ K. Pawlak, *Centrum Wyszkolenia Służby Więziennej w Szczypiornie, lata 1955-1969*, [w:] *Szkolenie polskiej kadry penitencjarnej w latach 1918-2012*, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, Kalisz 2014, s. 39.

⁶ J. Górny, *Rozwój badań penitencjarnych*, [w:] P. Wierzbicki (red.), *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1989, s. 590.

⁷ T. Kostewicz, *Studencki ruch penitencjarny – szkic do historii*, [w:] A. Marek (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1919-1988*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 300-329.

⁸ J. Nawój, *Penitencjarne Kluby Dyskusyjne w historii polskiego więziennictwa*, [w:] Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widela (red.), *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, Instytut Pedagogiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008, s. 359-379.

więziennictwa jest bezsporny⁹. Idea tego ruchu zrodziła się 55 lat temu, ruch ten obejmował całą Polskę penitencjarną, w jednych regionach był bardziej aktywny, w innych mniej. Nie działał w formalnych strukturach organizacyjnych więziennictwa. Był ruchem ludzi pracujących w jednostkach penitencjarnych, którzy na co dzień spostrzegali problemy wykonywania kary pozbawienia wolności, które ich inspirowały do wprowadzania zmian w polskim systemie penitencjarnym. Kluby działały początkowo przy centralnych więzieniach, później przy wojewódzkich zarządach zakładów karnych oraz w poszczególnych jednostkach penitencjarnych.

Diskusyjne kluby penitencjarne były świadectwem postępowych nurtów w polskiej penitencjarystyce. Wielu animatorów tego ruchu w późniejszym okresie swojej kariery zawodowej pełniło ważne funkcje i role w centralnej administracji więziennictwa.

Na szczególną uwagę na ogólnopolskim firmamencie klubów dyskusyjnych zasługuje działalność Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego, który swoim zasięgiem obejmował jednostki penitencjarne działające najpierw w ramach Centralnego Więzienia w Opolu, później Wojewódzkiego Zarządu Zakładów Karnych w Opolu i Okręgowego Zarządu Zakładów Karnych w Opolu.

I. Fenomen Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego w okresie od 13 marca 1963 r. do 16 maja 1991 r.

Wyjątkowość Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego polegała nie tylko na tym, że był to pierwszy klub dyskusyjny w Polsce, ale przede wszystkim na wadze podejmowanych problemów podczas spotkań klubowych, atmosfery dyskusji, oddziaływania na inne ośrodki penitencjarne w Polsce. Można zaryzykować tezę, że ten nieformalny ruch ukształtował penitencjarny region Śląska Opolskiego, który był rozpoznawalny i identyfikowany określonymi wartościami, które wniósł w praktykę penitencjarną. Dlaczego więziennictwo opolskie zapoczątkowało wdrażanie w życie idei dyskusyjnego klubu penitencjarnego? Odpowiadając na tak postawione pytanie należy sięgnąć do początków, do genezy narodzin tej

⁹ Op. cit., s. 37; również J. Nawój, *Przeszłość i przyszłość ruchu penitencjarnych klubów dyskusyjnych*, [w:] B. Nowak, J. Nawój, T. Szczepaniak (red.), *10 lat działalności Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Wczoraj i dziś 1991-2001*, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Kalisz 2002, s. 32-36.

idei. Cztery lata po przejściu więziennictwa do resortu sprawiedliwości w 1960 r. na II Ogólnopolskim Obozie Kół Penitencjarnych w Zakładzie Karnym w Czarnem zrodziła się myśl utworzenia penitencjarnych klubów dyskusyjnych. Wówczas to komitet koordynacyjny kół penitencjarnych przedłożył wniosek o powołanie klubu ówczesnemu kierownictwu Centralnego Zarządu Więziennictwa. Na początku 1963 r. dyrektor Centralnego Zarządu Zakładów Karnych (CZZK) wyraził zgodę na powołanie penitencjarnych klubów dyskusyjnych, zalecając ich usytuowanie organizacyjne przy miesięczniku „W Służbie Penitencjarnej”¹⁰. Wnioskodawcom zależało, aby pierwszy z powstających klubów stał się klubem wzorcowym, mającym służyć przykładem. Początkowo wybór padł na Zakład Karny w Strzelcach Opolskich. Jednak pierwszy Penitencjarny Klub Dyskusyjny w Polsce został powołany 16 marca 1963 r. w Opolu. Klub ten miał ogromne wsparcie w osobie F. Piątkowskiego, najpierw zastępcy naczelnika Zakładu Karnego w Strzelcach Opolskich, później naczelnika Centralnego Więzienia w Opolu¹¹, który był ogromnym zwolennikiem ruchu klubów penitencjarnych. Wielu funkcjonariuszy zaangażowanych w ten ruch znajdowało w nim wsparcie. Była to osoba niezwykle oddana tej idei, idei pedagogizacji wykonywania kary pozbawienia wolności, chociaż nigdy nie ukończył studiów pedagogicznych¹². W skład pierwszego zarządu klubu wchodził S. Wrona (jako przewodniczący), późniejszy długoletni zastępca dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych, F. Piątkowski (jako zastępca przewodniczącego), M. Mincewicz, F. Litwiński. „Opolski Klub – pisze po latach T. Kostewicz – całkowicie spełnił pokładane w nim wówczas nadzieje. Rzeczywiście od pierwszych dni swego istnienia służył przykładem dla innych klubów. Co więcej, działanie tego klubu uwarunkowało wprowadzenie tej formy podnoszenia wiedzy zawodowej i ogólnej. Różnorodność tematyki, waga podejmowanych problemów zwróciła wkrótce uwagę na działalność tego klubu pracowników naukowych, którzy niejednokrotnie brali udział w jego sesjach”¹³.

Opolski Dyskusyjny Klub Penitencjarny był w czołówce krajowej dzięki zarówno światłemu kierownictwu opolskiego więziennictwa, reformatorsko nastawionej kadrze penitencjarnej, jak i wielu sympatykom tego ruchu. Przez wiele lat opolskim klubem kierował Jan Kucharski

¹⁰ T. Kostewicz, *Po 15 latach Penitencjarne Kluby Dyskusyjne*, „Gazeta Penitencjarna” 1978, nr 9, s. 5.

¹¹ „Temperament penitencjarny” F. Piątkowskiego odzwierciedla wywiad, który przeprowadziła z nim J. Majer, pt. „Czekając na wytyczne umarłbym z nudów”, „Gazeta Penitencjarna” 1984, nr 12, s. 1-5.

¹² T. Kostewicz, *Po 15 latach...*, s. 5.

¹³ Ibidem, s. 5.

(emerytowany kierownik Działu Penitencjarnego OZZK w Opolu). Pod jego kierownictwem działacze klubu przygotowali jubileuszową sesję z okazji piętnastolecia działalności klubu w Polsce¹⁴. Ogólnopolskie seminarium Klubów Dyskusyjnych odbyło się w Ośrodku Doskonalenia Kadr SW w Turawie w dniach 11-13 maja 1978 r. W dalszych latach na działalność opolskiego klubu wpływ miały takie osoby jak: P. Otrocki, J. Rybarczyk, A. Przybyłowski, J. Sobolewski, T. Kolarczyk (do czasu przejścia ZK Racibórz przez OZZK w Katowicach). Opolski Dyskusyjny Klub Penitencjarny był zawsze generatorem wielu pomysłów, których realizacja wzbogaciła polską penitencjarystykę. Jeden z ważnych okresów jego świetności przypadał na lata, gdy dyrektorem OZZK w Opolu był płk dr J. Korecki (1984-1989). Wówczas posiedzenia klubowe przybierały postać „opolskich spotkań penitencjarnych”, które odbywały się w świetlicy Zakładu Karnego Nr 1 w Strzelcach Opolskich. Na jednym ze spotkań, które odbyło się 26 lutego 1988 r. sformułowano tezę, że wszelkie reformy więziennictwa były hamowane przez centralną administrację Służby Więziennej. Wyrażoną powyżej tezę obrazuje przebieg tego posiedzenia klubowego. Poruszano na nim problematykę powoływania w dużych zakładach karnych tzw. oddziałów wewnętrznych, które miały sprzyjać indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności¹⁵. W posiedzeniu klubu uczestniczyło ok. 100 osób z całej Polski. Przewodniczący posiedzenia klubu dr J. Korecki dokonał testu popularności tego rozwiązania wśród przedstawicieli administracji centralnej (CZZK) i przedstawicieli podstawowych jednostek organizacyjnych więziennictwa. Zaproponował, aby osoby, które popierają koncepcję idei tzw. oddziałów wewnętrznych przy opuszczaniu sali posiedzeń klubu wyszły ze świetlicy na korytarz pierwszymi drzwiami, a ci którzy byli przeciwko dyskutowanej koncepcji drugimi. Stało się tak, że tylko przedstawiciele Centralnego Zarządu Zakładów Karnych (w osobach naczelnika Wydziału Penitencjarnego i Wydziału Organizacyjno-Prawnego) wyszli drugimi drzwiami, pozostali pierwszymi. Zatem przedstawiciele z terenu, a byli to działacze klubowi, pracownicy podstawowych jednostek

¹⁴ Ibidem, s. 5.

¹⁵ Podstawą dyskusji była przygotowana wcześniej przez W. Gębalę, R. Grybosia, J. Koreckiego, J. Kucharskiego, E. Wdowiarza „Koncepcja usprawnienia wewnętrznej struktury i funkcjonowania dużych zakładów karnych przez wyodrębnienie tzw. oddziałów penitencjarnych”, która została wdrożona w 1988 r. w Opolu. J. Korecki, *Opolska koncepcja usprawnienia wewnętrznej struktury i funkcjonowania dużych zakładów karnych przez wyodrębnienie tzw. oddziałów wewnętrznych*, [w:] W. Ambrozik, P. Stepniak (red.), *Problemy organizacji i zarządzania więzieniem*, UAM w Poznaniu, COSSW, CZSW, Poznań – Kalisz – Warszawa 1988, s. 292-302.

organizacyjnych więziennictwa, w stu procentach opowiedzieli się za koncepcją tzw. oddziałów wewnętrznych, wypracowaną przez Opolski Dyskusyjny Klub Penitencjarny¹⁶. Dalsze losy tego pomysłu zostaną przeanalizowane w dalszej części opracowania.

Okres działalności Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego przed przemianami ustrojowymi bardzo trafnie charakteryzuje A. Kurek. „W ramach organizacyjnych spotkań podjęto dyskusję dotyczącą zmian w sposobie wykonywania kary, której efektem miała być zwiększona efektywność jej wykonywania. Dyskusja, która jak się później okazało stała się trwałym elementem penitencjarnej rzeczywistości. Trzeba zauważyć, że więziennictwo na Opolszczyźnie w myśl zasady otwartości w wykonywaniu kary, zmierzało jeszcze przed rokiem 1989 do realizacji tej zasady i wprowadzenia jej w życie. Wprowadzone na teren zakładów penitencjarnych zostały elementy społecznej kontroli poprzez uczestnictwo studentów, naukowców, z możliwościami badania wykonywanych orzeczeń. Warto także podkreślić, że inicjatywa pochodziła od samych pracowników więziennictwa dostrzegających potrzebę przeprowadzenia zmian”¹⁷.

II. Nowa formuła unowocześnienia polskiego systemu penitencjarnego – Polskie Towarzystwo Penitencjarne na Opolszczyźnie

Tradycyjna formuła dyskusyjnych klubów penitencjarnych wyczerpała się wraz z przemianami ustrojowymi w Polsce. Na początku tych przemian cała polska penitencjarystyka była jednym wielkim klubem dyskusyjnym, w którym to generatorem pomysłów, moderatorem spotkań oraz autorem konkluzji z dyskusji, które były na gorąco wdrażane do praktyki, był b. dyrektor CZZZK dr P. Moczydłowski¹⁸. Mimo zmiany penitencjarnego klimatu w więziennictwie, tj. otwartości, możliwości wyrażania

¹⁶ Więcej J. Korecki, *Penitencjarna przygoda, czyli subiektywny obraz polskiego więziennictwa drugiej połowy XX wieku*, Jastrzębie Zdrój 2013, s. 265.

¹⁷ A. Kurek, *Kilka lat spotkań penitencjarnych – szkic do rozważań nad rolą Dyskusyjnych Klubów Penitencjarnych na Opolszczyźnie*, ODKSW Kule, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, Katowicki Dyskusyjny Klub Penitencjarny, OISW w Katowicach, Morawsko-Śląski region Służby Więziennej w Brnie – Kurim 2000, s. 219.

¹⁸ J. Nawój, *Przeszłość i przyszłość ruchu penitencjarnych klubów dyskusyjnych*, [w:] R. Musidłowski, J. Nawój, B. Nowak, P. Szczepaniak (red.), *X lat działalności Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Wczoraj i dziś 1991-2001*, PTP, Kalisz 2002, s. 33.

swoich poglądów i pomysłów, według opinii wielu obserwatorów i aktywistów oraz działaczy studenckiego naukowego ruchu i dyskusyjnych klubów penitencyjnych, ruchy te są pożądane, zasługują na upowszechnienie¹⁹. Pomysłem na uratowanie dorobku tych instytucji było powołanie stowarzyszenia Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego. Inicjatywa ta zrodziła się w 1990 r. w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, w której ważną rolę odegrał dr J. Korecki, komendant tego ośrodka. Rok później, 16 maja 1991 r. Sąd Wojewódzki w Kaliszu zarejestrował stowarzyszenie Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego. Wśród założycieli Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego znajdowali się również działacze Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencyjnego: J. Bogacz, J. Gruszczyński, R. Chojnacki. W późniejszym okresie do Rady Programowej Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego weszli z Opolszczyzny: A. Kurek, D. Widelak, A. Baranowski²⁰.

Ruch dyskusyjnych klubów penitencyjnych od 1991 r. stał się statutową formą realizacji celów Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego (§ 7 pkt 4 statutu Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego²¹). Niezależnie od jego sformalizowanej postaci, idea dyskusyjnych klubów penitencyjnych na Opolszczyźnie jako ruchu oddolnego, dobrowolnego, spontanicznego, zmierzającego do zmian w polskim systemie penitencyjnym, była żywa. W okresie przemian ustrojowych w opolskim więziennictwie wiele się zmieniło. Początkowo zmieniły się struktury pośredniczące organizacji więziennictwa, zmieniły się osoby, które nimi zarządzały. Nową rzeczywistość więziennictwa opolskiego tworzyli ludzie, którym udzielił się twórczy niepokój, ogromne zaangażowanie w zmiany, które stawały się nieuchronne. Temu wszystkiemu towarzyszyła atmosfera tamtego czasu, która wywodziła się z klimatu opolskich spotkań penitencyjnych, których ślady pozostały nie tylko w pamięci jeszcze żyjących niektórych penitencjarystów, ale weszły na trwałe w unowocześniony polski system penitencyjny po 1989 r. Ten wątek zostanie rozbudowany w następnej części opracowania.

Po 1991 r. aktywność dyskusyjna kadry penitencyjnej Opolszczyzny nieco wygasła, to nie znaczy, że nie istniała. Nowe warunki ustrojowe

¹⁹ J. Korecki, *Droga do Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego*, [w:] *10 lat działalności...*, s. 11.

²⁰ A. Kurek, *Działalność opolskiego koła Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego*, [w:] D. Kowalczyk, I. Mudreka (red.), *Funkcjonowanie kadry penitencyjnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Studia i rozprawy z Pedagogiki Resocjalizacyjnej*, t. IV, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013, s. 291.

²¹ Por. *Statut Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego*, [w:] K. Jędrzejak, M. Kalaman, R. Poklek, *20 lat działalności Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego. Refleksje i inspiracje jubileuszowe*, Polskie Towarzystwo Penitencyjne, COSSW, Kalisz 2013, s. 290-291.

państwa sprzyjały dyskusjom, otwartości i wyrażaniu własnych poglądów przez kadrę penitencjarną, organizowaniu szeregu konferencji, seminariów, które odbywały się w różnych miejscach Polski (głównie w COSSW w Kaliszu), dawały kadrze penitencjarnej możliwość dyskursu, zgłaszania pomysłów i różnych inicjatyw. Na początku lat 90. działalności Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego patronował J. Bogacz. W tym okresie w działalność opolskiego koła penitencjarnego włączyła się aktywnie Eleonora Sapia-Drewniak²² (prof. Uniwersytetu Opolskiego). W 2009 r. przy Wyższej Szkole Zarządzania i Administracji w Opolu powstało terenowe koło Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Koło to zrzesza zarówno studentów wszystkich opolskich szkół wyższych oraz ich absolwentów, kuratorów sądowych, czynnych i emerytowanych funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, funkcjonariuszy oraz pracowników policji i wojska²³. Animatorem opolskiego koła Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego był dr A. Kurek, pracownik naukowy Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Opolu. Koło prowadzi interesującą działalność w różnych środowiskach, a w szczególności wśród opolskich wyższych uczelni²⁴.

III. Ponadczasowe wartości dorobku opolskich spotkań penitencjarnych

Dorobek ruchu dyskusyjnych klubów penitencjarnych na Opolszczyźnie ma wymiar wieloaspektowy. Uczestnictwo w tym ruchu nie było obojętne dla kształtowania się etosu zawodowego funkcjonariuszy więziennych. Dobrowolne uczestnictwo w dyskusjach nad problemami miało wpływ na unowocześnienie systemu penitencjarnego, zaszczepienie w nim humanitarnego sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności, kształtowanie postawy sprzyjającej pełnieniu roli funkcjonariusza więziennego jako szczególnej misji społecznej. Owocem spotkań penitencjarnych było wiele inicjatyw, wniosków i postulatów, które w różnym stopniu były realizowane, wzbogacały i unowocześniały polski system penitencjarny. Wymieniamy tylko niektóre, by tytuł rozdziału w pełni uwiarygodnić.

²² A. Kurek, *Działalność...*, s. 292.

²³ Ibidem, s. 292.

²⁴ A. Kurek, *Opolskie koło – czyli zobaczyć zakład karny od środka*, [w:] *20 lat działalności...*, K. Jędrzejak, M. Kalaman, R. Poklek, Kalisz 2013, s. 112-119.

Jednym z najważniejszych przedsięwzięć było wypracowanie w 1988 r.²⁵ opolskiej koncepcji tzw. oddziałów wewnętrznych, które zostały sceptycznie ocenione przez władze centralne więziennictwa, to jednak ta idea była bardzo żywa i długo dyskutowana²⁶, eksperymentowana²⁷, by ten pomysł urzeczywistnić w 2010 r.²⁸ regulując podstawy prawne tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych. Zarządzenie dyrektora generalnego Służby Więziennej²⁹ w tej sprawie zdefiniowało pojęcie „oddziału penitencjarnego” jako wydzielonej części zakładu karnego, aresztu śledczego, oddziału zewnętrznego, z wyodrębnioną zadaniowo dobraną kadrami, realizującą oddziaływanie penitencjarne, zadania i czynności ochronne, uprawnienia osadzonych wynikające z przepisów prawa oraz przydzielone zadania logistyczne, a w instrukcji dyrektora generalnego Służby Więziennej określono zasady tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych³⁰. W świetle cytowanego zarządzenia oddziały penitencjarne obejmują 200-350 osadzonych, a w uzasadnionych przypadkach można tworzyć oddziały penitencjarne o liczbie poniżej 200 osadzonych i powyżej 350 osadzonych³¹. Powołanie oddziałów penitencjarnych było pierwszą i największą reformą wewnętrzną struktury organizacyjnej jednostek penitencjarnych po II wojnie światowej. Jej impuls reformatorski zrodził się właśnie

²⁵ H. Michalski, *Z posiedzenia kierownictwa CZKK. Oddziały wewnętrzne. Bliżej pozbawionych wolności. Opolskie spotkania penitencjarne*, „Gazeta Penitencjarna” 1988, nr 6, s. 1-2.

²⁶ Istnieje bardzo bogata literatura dotycząca tego problemu, m.in. J. Korecki, *Opolska koncepcja...*, s. 292-302; K. Keller, *Modernizacja systemu penitencjarnego w Polsce – koncepcja oddziałów penitencjarnych*, [w:] P. Szczepaniak (red.), *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*, „Forum Penitencjarne” 2013, dodatek specjalny, s. 103-114; P. Moczydłowski, *Z dyrektorem generalnym w Ministerstwie Sprawiedliwości rozmawia B. Pietkiewicz*, „Polityka” 2013, nr 7, s. 9; K. Keller, J. Kopczuk (red.), *Oddziały penitencjarne. Nowa struktura organizacyjna jednostek penitencjarnych*, OISW w Białymstoku, Białystok 2007; J. Korecki, *Wpływ struktury wewnętrznej zakładu penitencjarnego na efekty wykonywania kary*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, UAM, UG, CZSSW, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz, 2008, s. 409-413.

²⁷ K. Keller, *Oddziały zewnętrzne w rejonowym Areszcie Śledczym w Białymstoku w latach 1992-1994. Próba refleksji nad eksperymentem białostockim*, [w:] *Problemy organizacji i zarządzania więzieniem*, (red.) W. Ambroziak, P. Stępiak, UAM w Poznaniu, COSSW, Pedagogium WSPS, Poznań – Kalisz – Warszawa, 1999, s. 284-291; W. Oleksiak, *Płockie doświadczenia z funkcjonowaniem oddziałów wewnętrznych*, s. 323-327.

²⁸ G. Wągiel-Linder, *Pod znakiem racjonalizacji*, „Forum Penitencjarne” 2010, nr 9, s. 3; G. Wągiel-Linder, *Oddziały penitencjarne – krajowy standard*, „Forum Penitencjarne” 2012, nr 3, s. 13-14.

²⁹ § 2 ust. 5 zarządzenia nr 30/10 dyrektora generalnego Służby Więziennej z 13.08.2010 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania dyrektorów oraz struktury organizacyjnej zakładów karnych i aresztów śledczych.

³⁰ Instrukcja nr 27/2010 dyrektora generalnego Służby Więziennej z 19.11.2010 r. w sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, które następnie zostało zmienione przez instrukcję nr 2/2012 dyrektora generalnego Służby Więziennej z 15.03.2012 r. w sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych.

³¹ § 10 zarządzenia nr 30/10 dyrektora generalnego Służby Więziennej z 13.08.2010 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania dyrektorów oraz struktury organizacyjnej zakładów karnych i aresztów śledczych.

w Opolskim Dyskusyjnym Klubie Penitencjarnym w roku 1988. Aktualnie reforma ta podlega ocenom i weryfikacji, na ile idea tzw. oddziałów wewnętrznych została urzeczywistniona w oddziałach penitencjarnych, a na ile wypaczona³².

Opolski Dyskusyjny Klub Penitencjarny w 1978 r.³³ zgłosił propozycję uwzględnienia okresu pracy wykonywanej podczas odbywania kary pozbawienia wolności do okresu wliczanego do wysługi emerytalnej. Ten postulat został uwzględniony dopiero w 1990 r. w wyniku nowelizacji kkw, w którym dodano art. 49³⁴. Treść tego artykułu brzmiała następująco: „§ 1. Okresy pracy wykonywanej w czasie odbywania kary pozbawienia wolności – w wymiarze czasu pracy nie niższych niż połowa obowiązującego pracownika w danym zawodzie – uważa się za okresy równorzędne z okresami zatrudnienia w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. § 2. Okres pracy wykonywanej przez skazanego, o którym mowa w § 1 wlicza się do okresu pracy, od którego zależą uprawnienia pracownicze”. Przepis ten został zmodyfikowany w art. 127 kkw z 1997 r., którego treść jest następująca: „§ 1. Okresy pracy, za którą przysługuje wynagrodzenie, wykonywanej przez skazanego w czasie odbywania kary pozbawienia wolności, z wyjątkiem prac, o których mowa w art. 123a § 1, 2, 3 są okresami składkowymi na zasadach określonych w przepisach o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. § 2. Skazany zwalniany z zakładu karnego, zatrudniany w czasie odbywania kary pozbawienia wolności na podstawie skierowania do pracy, otrzymuje zaświadczenie o wykonywaniu pracy”³⁵. Kodeks ten zrównał uprawnienia osób pozbawionych wolności wykonujących pracę, za którą przysługuje wynagrodzenie, z uprawnieniami osób na wolności³⁶. To uprawnienie więźniów ma dużą wartość motywującą do pracy podczas odbywania kary pozbawienia wolności, wartość readaptacyjną, ma walory humanitarne, ponieważ praca w więzieniu nie jest już pracą niewolniczą.

³² A. Jaworska, *Ocena reformy więziennictwa obejmującej zmianę organizacji pracy penitencjarnej w Polsce – sprawozdanie z drugiego etapu badań*, „Probacja” 2012, nr 1, s. 96-117.

³³ J. Lipiński, *Zatrudnienie dla wychowania. Z prac opolskiego klubu dyskusyjnego*, „Gazeta Prawna” 1978, nr 21, s. 6.

³⁴ Ustawa z 23.02.1990 r. o zmianie *Kodeksu karnego wykonawczego* (Dz. U. nr 14, poz. 85).

³⁵ Ustawa z 6.06.1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy* (Dz. U. nr 90, poz. 557 ze zm.). Nowa treść art. 127 § 1 i 2 weszła w życie 1.09.2003 r. (Dz. U. nr. 142, poz. 1380).

³⁶ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Wydawnictwo Zrzeszenia Prawników Polskich, Warszawa 1999, s. 303.

Opolski Dyskusyjny Klub Penitencyjny w połowie lat 80. ub. wieku podejmował na posiedzeniach problematykę wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych na kary długoterminowe. Wykonywanie kar długoterminowych nie miało w praktyce penitencjarnej swoistych odrębności. W 1984 r. na opolskich spotkaniach penitencyjnych dyskutowano problem modelu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych na kary długoterminowe³⁷. Opolski klub wypracował oryginalną koncepcję postępowania z tą kategorią skazanych, mającą na celu przygotowanie ich do „wolności” po długoletnim pobycie w więzieniu. W 1986 r. podjęto na Opolszczyźnie próbę stosowania tzw. opolskiego modelu przygotowania do wolności skazanych długoterminowych. Zakładał on możliwość wyznaczenia przez sąd penitencyjny w postanowieniu o udzieleniu warunkowego zwolnienia konkretnej daty tego zwolnienia, ale nie dalej niż 6 miesięcy od daty wydania postanowienia. Ten okres był przeznaczony na przygotowanie skazanego do readaptacji w warunkach wolnościowych³⁸. Eksperyment ten nie powiódł się ze względu na negatywne stanowisko Sądu Najwyższego³⁹. Jednak penitencyjne środowisko Opolszczyzny ideę przygotowania do wolności realizowało również w innych formach, m.in. poprzez zakład karny przejściowy⁴⁰, który został powołany w Choruli koło Opola. Należy zauważyć, że opolskie pomysły w sprawie przygotowania do wolności osób skazanych na kary długoterminowe dyskutowano na posiedzeniach klubu, jak i poza nim. Zostały one wykorzystane oraz zaowocowały w postaci wprowadzenia do *Kodeksu karnego wykonawczego* w 1997 r. oddziału 12: *Zwalnianie skazanych z zakładów karnych i warunki udzielania im pomocy*, zwłaszcza treści zawartych w art. 164 i 165 kkw⁴¹.

Niektóre rozwiązania prawne ustawodawstwa karnego z 1969 r. były krytykowane przez naukę, z czasem przybywało jej zwolenników. Chodziło tu o wprowadzenie nowej, nieznanej w Polsce instytucji prawa

³⁷ M. J., *Opolski klub o karach długoterminowych*, „Gazeta Penitencyjna” 1985, nr 2, s. 5.

³⁸ J. Korecki, *Przygotowanie do wolności skazanych odbywających kary długoterminowe. Opolska koncepcja warunkowego zwolnienia*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1999, nr 22-23, s. 45-62.

³⁹ J. Korecki, *Przygotowanie do wolności skazanych na kary długoterminowe. Opolska koncepcja warunkowego przedterminowego zwolnienia*, [w:] G. B. Szczygieł, P. Hofmański (red.), *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego*, Temida 2, Białystok 1999, s. 270.

⁴⁰ R. Ch., *Szok wolności czy zakład przejściowy. Z obrad Opolskiego Klubu Penitencyjnego*, „Gazeta Penitencyjna” 1986, nr 7, s. 3.

⁴¹ J. Korecki, *Przygotowanie...*, s. 55; S. Lelental, *Odroczenie warunkowego zwolnienia na czas niezbędny na przygotowanie skazanych do życia po zwolnieniu z zakładu karnego (art. 164-165 kkw)*, [w:] G. B. Szczygieł, P. Hofmański (red.), *Model...*, Temida 2, Białystok 1999, s. 27 i nast.

karnego wykonawczego, tj. ośrodka przystosowania społecznego⁴². Stanowił on jeden ze środków zwalczania recydywy specjalnej. Umieszczenie w ośrodku przystosowania społecznego, jako instytucji zwalczania recydywy, było przedmiotem krytyki zarówno w okresie projektowania, jak i po uchwaleniu *Kodeksu karnego wykonawczego* z 1969 r.⁴³. Instytucja ta była przedmiotem zainteresowania klubu penitencjarnego. Na terenie regionu opolskiego został powołany Ośrodek Przystosowania Społecznego w Opolu jako ośrodek przeznaczony dla osadzonych wymagających stosowania szczególnych środków leczniczo-wychowawczych. Spotkania klubu w Opolu pozwoliły na zgromadzenie licznych i druzgocących argumentów przemawiających za zniesieniem Ośrodka Przystosowania Społecznego⁴⁴. Po upływie 20 lat stosowania środek ten w 1997 r. został uchylony⁴⁵.

Opolski Dyskusyjny Klub Penitencjarny na początku lat 70. rozpoczął serię spotkań, dyskusji dotyczących praktycznej działalności przeciwalkoholowej w jednostkach organizacyjnych więziennictwa. Spotkania te odbyły się w latach 1973, 1975, 1977, 1979. Dwa pierwsze organizował klub opolski, pozostałe Katowicki Dyskusyjny Klub Penitencjarny. Miejscem spotkań klubowych był Zakład Karny w Raciborzu, który do roku 1976 był nadzorowany przez Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Opolu, a następnie przez Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Katowicach. Te spotkania klubowe miały bardzo duże znaczenie w wypracowaniu form leczenia odwykowego i profilaktyki przeciwalkoholowej w okresie, kiedy więziennictwo było zamknięte i izolowane przed nurtem przemian w tej dziedzinie, które dokonywały się na wolności (w kraju i za granicą)⁴⁶. Swoistym sposobem przełamywania tego stanu rzeczy było nawiązywanie kontaktów z Oddziałem Odwykowym Wojewódzkiego Szpitala dla Psychicznie i Nerwowo Chorych w Branicach. Był to pomysł działaczy Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego, pomysł oryginalny polegający na wspólnych posiedzeniach i dyskusjach kadry penitencjarnej zajmującej się leczeniem i profilaktyką przeciwalkoholową w pol-

⁴² Art. 95-108 ustawy z 19.04.1969r. *Kodeks karny wykonawczy* (Dz. U. nr 13, poz. 98).

⁴³ S. Lelental, *Umieszczenie w Ośrodku Przystosowania Społecznego w świetle wyników badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1990.

⁴⁴ J. Korecki, *Droga do Polskiego Towarzystwa...*, s. 10-11.

⁴⁵ Ustawa z 23.03.1990 r. o zmianie *Kodeksu karnego wykonawczego* (Dz. U. nr 14, poz. 85).

⁴⁶ J. Nawój, *Klub twórczej myśli, rozwoju zawodowego i wzajemnego wsparcia*, [w:] J. Nawój (red.), *Przestępcy seksualni w więzieniach. Materiały z polsko-czeskiego seminarium*, ODKSW, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, Katowicki Dyskusyjny Klub Penitencjarny, OISW w Katowicach, Morawsko-Śląski RSW w Brnie – Kurim 2000, s. 182.

skich więzieniach z kadrą oddziału cywilnej służby zdrowia. Posiedzenia klubowe odbywały się w Zakładzie Karnym w Raciborzu, przy którym powstał oddział odwykowy oraz w w/w oddziale odwykowym w Szpitalu w Branicach. Ogromną wartością tych spotkań było przybliżenie psychologom więziennym (kadrze kierowniczej zakładów karnych) możliwości wprowadzania na grunt leczenia odwykowego w więzieniach metod psychoterapii grupowej, które z takim powodzeniem przenikały za mury więzienne, a przez kadrę zarządzającą więzieniami uznaną za nie do pogodzenia z właściwościami izolacji penitencjarnej (będąc zagrożeniem). Spotkania klubowe były platformą wymiany doświadczeń więziennych placówek leczenia odwykowego z doświadczeniami cywilnej służby zdrowia, a także wymiany doświadczeń między więziennymi placówkami leczenia odwykowego i in.⁴⁷

Wpływ Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencyjnego na przeobrażenia polskiego systemu penitencyjnego obrazuje przebieg, dyskusja i postulaty Ogólnopolskiego Seminarium Penitencyjnego Klubu Dyskusyjnego w Turawie w 1978 r. Tematem obrad było m.in. „Doświadczenie w stosowaniu tymczasowych regulaminów wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania – propozycje nowych rozwiązań regulacyjnych”⁴⁸. Celem tego seminarium było wstępne przygotowanie projektów regulaminów wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania. Działo się to wszystko w szczególnych okolicznościach, bowiem w 1969 r. został uchwalony nowy kodeks karny wykonawczy, a wykonywanie kary pozbawienia wolności odbywało się na podstawie regulaminu wydanego w 1966 r.⁴⁹ Od 1974 r. wykonywanie kary pozbawienia wolności regulował tymczasowy regulamin wydany zarządzeniem ministra sprawiedliwości z 25 stycznia 1974 r. w sprawie tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości nr 2, poz. 6). Tymczasowy regulamin był bardzo surowy, urągający w swoich postanowieniach

⁴⁷ J. Nawój, *Rola Katowickiego Dyskusyjnego Klubu Penitencyjnego w kształtowaniu więziennego modelu rozwiązywania problemów alkoholowych osób pozbawionych wolności*, [w:] R. Cibor, J. Nawój (red.), *Rozwiązywanie problemów alkoholowych w społecznościach więziennych*, OISW Katowice, Zakład Diagnozowania Potrzeb Społecznych Filii Uniwersytetu Śląskiego, Wojewódzki Szpital dla Psychicznie i Nerwowo Chorych w Branicach, Międzywydziałowe Studenckie Koło Penitencjarne przy Uniwersytecie Śląskim, Cieszyn 1997, s. 23-24.

⁴⁸ T. Kostewicz, *Ogólnopolskie Seminarium Klubów Dyskusyjnych. Klasyfikacja, zatrudnianie...*, *Przed zmianą regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Gazeta Penitencyjna” 1978, nr 13, s. 2.

⁴⁹ Zarządzenie ministra sprawiedliwości z 7.02.1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości nr 2, poz. 12).

godności ludzkiej skazanych. Regulamin ten był ostro krytykowany przez naukowców⁵⁰. Istniała pilna potrzeba opracowania nowego regulaminu. W ten nurt dyskusji nad nowymi regulacjami włączył się ruch klubów penitencjarnych w Polsce na wcześniej wspomnianym seminarium w Opolu. Trudno w tym opracowaniu wymienić wszystkie rozwiązania, które proponowali uczestnicy forum dyskusyjnego, ponieważ wymagałoby to odrębnego opracowania. Wymienimy tylko niektóre, najbardziej istotne, ponadczasowe, ważne dla zreformowania istniejącego wówczas stanu prawnego regulującego wykonywanie kary pozbawienia wolności. Nie wszystkie zostały uwzględnione w projekcie nowego regulaminu, niektóre doczekały się uwzględnienia w regulaminach wydanych po 1989 roku. Uczestnicy Ogólnopolskiego Seminarium Penitencjarnych Klubów Dyskusyjnych zgłosili m.in. następujące propozycje mające na celu znowelizowanie obowiązującego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności:

- zniesienie tzw. rygorów wykonywania kary,
- wyodrębnienie nowej kategorii skazanych – „nieumyślny”,
- umieszczanie skazanych nieumyślnych w ośrodkach pracy⁵¹,
- wyeliminowanie kar dyscyplinarnych ograniczających kontakty skazanych z rodziną,
- wyeliminowanie kar o charakterze represyjno-izolacyjnym, takich jak: ograniczenie racji żywnościowych, kara umieszczenia w oddziale izolacyjnym, kara strzyżenia włosów, odbywania spaceru w odosobnieniu,
- organizowanie zajęć k-o dla młodocianych poza zakładem karnym,
- unowocześnienie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet,
- rozszerzenie uprawnień skazanych do kontaktów ze światem zewnętrznym,
- wprowadzenie do regulaminów instytucji „ulg”,
- rezygnacja z określeń w regulaminie „ciężka praca fizyczna”,
- wyodrębnienie zakładów karnych dla wielokrotnych recydywistów⁵² (poparcie tej koncepcji).

⁵⁰ T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, LEX a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 244-245.

⁵¹ H. Michalski, *Postulaty pod rozważenie. Ogólnopolskie Seminarium Klubów Dyskusyjnych. Przed zmianą regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Gazeta Penitencjarna” 1978, nr 14, s. 2.

⁵² Ibidem.

Chociaż wiele czasu upłynęło do wydania nowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, to regulamin tymczasowy był wielokrotnie nowelizowany, w niewielkim stopniu te nowelizacje uwzględniały postulaty wypracowane w dyskusjach klubów penitencjarnych. Pewną formą łagodzenia surowego tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności z 1974 r. były wydane przez CZZZK wytyczne⁵³, które wprowadzały różne odstępstwa od obowiązującego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności. Zdaniem S. Lelentala wytycznych nie można uznać za przepisy prawne, faktycznie spełniły rolę przepisów wykonawczych, do wydania których CZZZK uprawniony nie był⁵⁴. Jakkolwiek z punktu widzenia ocen prawnych był to zabieg nieuprawniony, to jednak służył humanizacji wykonywania kary pozbawienia wolności. Większość postulatów zawartych w wytycznych była dyskutowana na wielu spotkaniach klubów penitencjarnych, w tym też w Opolskim Dyskusyjnym Klubie Penitencjarnym.

V. Zamiast podsumowania – kilka refleksji

Rozwój polskiej penitencjarystyki biegł różnymi drogami, pod wpływem różnych impulsów, w różnych okolicznościach, pod wpływem różnych ruchów zmierzających do zmian, a w szczególności ruchu dyskusyjnych klubów penitencjarnych, w tym Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego, który w latach 1963-1989 wniósł wiele pomysłów, inicjatyw w unowocześnienie systemu wykonywania kary pozbawienia wolności. Wiele z nich zostało zrealizowanych w późniejszych, niekiedy odległych latach, kiedy więziennictwo zaczęło funkcjonować w wolnym demokratycznym państwie.

Zamiarem autorów było nie tyle wyrażenie podziwu dla fenomenu ruchu Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego na Opolszczyźnie w okresie, kiedy wykonywanie kary pozbawienia wolności z trudem „odrywało

⁵³ Od 1974 r. do 1989 r. ukazały się następujące wytyczne CZZZK: w sprawie przeciwdziałania i zwalczania negatywnych przejawów podkultury więziennej z 2.04.1975 r., w sprawie realizacji w zakładach karnych dla kobiet odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności z 26.05.1975 r., w sprawie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec młodocianych z 21.12.1976 r., w sprawie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za przestępstwa nieumyślne z 6.05.1978 r., w sprawie dalszego rozwijania kontaktów skazanych z osobami najbliższymi z 26.08.1979 r., w sprawie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet z 15.07.1988 r., por. S. Lelental, *Prawo karne wykonawcze*, PWN, Warszawa 1990, s. 48-49.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 49.

się” od wzorów, które przywędrowały ze Wschodu do Polski i zostały zainstalowane po 1945 r., o ile utrwalenie w pamięci i pozostawienie w niej śladów działań, które wbrew logice więzienia totalitarnego powoli i z trudem przybliżyło polski model penitencjarny do nowoczesnych wzorów i standardów. W tym dziele niemałą rolę odegrały dyskusyjne kluby penitencjarne. Problematyka ta do dzisiejszego dnia nie doczekała się opracowania monograficznego. Jest to luka, którą tą publikacją pragniemy wypełnić⁵⁵.

Na koniec powstaje fundamentalne pytanie, czy dziś ten ruch w Polsce można i powinno się kontynuować, czy jego formuła się wyczerpała? Od 1991 r. dyskusyjne kluby penitencjarne mogą stanowić formę realizacji statutowych zadań i celów Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Formuła tego ruchu została sformalizowana, jak już wcześniej wspomniano, w celu ochrony jego dorobku i ewentualnego kontynuowania najlepszych jego idei, zapewnienia sprawności i ciągłości pracy, rozwoju. Kluby zrodziły się w okresie, kiedy więziennictwo było izolowane od społeczeństwa. Kadra penitencjarna nie miała możliwości rozwoju zawodowego, nie miała dostępu do forum, na którym mogła wymieniać swoje opinie, poglądy, pomysły odnoszące się do usprawniania obowiązującego systemu penitencjarnego. Obecnie każdy funkcjonariusz i pracownik Służby Więziennej ma możliwość brania twórczego udziału nie tylko w dyskusjach nad aktualnymi problemami z zakresu penitencjarystyki, ale również wpływać na ich rozwiązywanie. Taką szansę daje możliwość udziału w licznych konferencjach, seminariach penitencjarnych, które odbywają się prawie na całym obszarze, w różnych zakątkach Polski penitencjarnej. Po 1989 r. w Polsce odbyło się pięć Kongresów Penitencjarnych, cztery Polskie Sympozja Penitencjarne, liczne penitencjarne konferencje i seminaria, np. w Rzeszowie, Katowicach, Opolu, Krakowie, Gdańsku, Białymstoku, Słupsku itp. Pomimo takich możliwości ekspresji „penitencjarnych niepokojów” jest miejsce – o ile taka potrzeba istnieje – na dyskusje klubowe w klimacie i atmosferze tamtych minionych lat, bowiem dyskusje klubowe nie zastąpią odpraw służbowych, narad, konferencji, sympozjów ani kongresów.

⁵⁵ J. Nawój, *Penitencjarne Kluby Dyskusyjne w historii polskiego więziennictwa*, [w:] Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widelak (red.), *W dziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, Instytut Pedagogiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008, s. 359-379.

Bibliografia

- Blżej pozbawionych wolności., Opolskie spotkania penitencjarne. Oddziały Wewnętrzne*, „Gazeta Penitencjarna” 1988, nr 6.
- Górny J., *Rozwój badań penitencjarnych*, [w:] Wierzbicki P. (red.) *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1988.
- Instrukcja nr 27/2010 dyrektora generalnego Służby Więziennej z 19.11.2010 r. w sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych.
- Jaworska A., *Ocena reformy więziennictwa obejmująca zmianę organizacji pracy penitencjarnej w Polsce – sprawozdanie z drugiego etapu badań*, „Probacja” 2012, nr 1.
- Jędrzejak K., Kalaman M., Poklek R., *Dwadzieścia lat działalności Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Refleksje i inspiracje jubileuszowe*, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, COSSW w Kaliszu, Kalisz 2013.
- Keller K., *Modernizacja systemu penitencjarnego w Polsce – koncepcja oddziałów penitencjarnych*, [w:] Szczepaniak P. (red.), *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*, „Forum Penitencjarne” 2013, dodatek specjalny.
- Keller K., *Oddziały zewnętrzne w rejonowym Areszcie Śledczym w Białymstoku w latach 1992-1994. Próba refleksji nad eksperymentem białostockim*, [w:] *Problemy organizacji i zarządzania więzieniem*, UAM w Poznaniu, CZSW, COSSW, Poznań – Warszawa – Kalisz, 1999.
- Keller K., Kopczuk J., *Oddziały penitencjarne. Nowa struktura jednostki penitencjarnej*, OISW w Białymstoku, Białystok 2007.
- Korecki J., *Droga do Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego*, [w:] *10 lat działalności Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Wczoraj i dziś 1991-2001*, R. Musidlowski, J. Nawój, B. Nowak, P. Szczepaniak (red.), PTP, Kalisz 2002.
- Korecki J., *Opolska koncepcja wspierania wewnętrznej struktury i funkcjonowania dużych zakładów karnych przez wyodrębnienie tzw. oddziałów wewnętrznych*, [w:] Ambrozik W., Stępnia P. (red.), *Problemy organizacji i zarządzania więzieniem*, UAM w Poznaniu, COSSW, CZSW, Poznań – Kalisz – Warszawa, 1999.
- Korecki J., *Przygotowanie do wolności skazanych odbywających kary długoterminowe. Opolska koncepcja warunkowego zwolnienia*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1999, nr 22-23.
- Korecki J., *Przygotowanie do wolności skazanych na kary długoterminowe. Opolska koncepcja warunkowego przedterminowego zwolnienia*, [w:] G. B. Szczygieł, P. Hofmański (red.), *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego*. Temida 2, Białystok 1999.
- Korecki J., *Wpływ struktury wewnętrznej zakładu penitencjarnego na efekty wykonywania kary*, [w:] A. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia (red.), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, UAM, UG, CZSW, Pedagogium WSPS, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz, 2008.

- Kostewicz T., *Ogólnopolskie Seminarium Klubów Dyskusyjnych. Klasyfikacja, zatrudnianie, nauczanie. Przed zmianą regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Gazeta Penitencjarna” 1978, nr 13.
- Kostewicz T., *Po 15 latach Penitencjarne Kluby Dyskusyjne*, „Gazeta Penitencjarna” 1978, nr 9.
- Kostewicz T., *Studencki ruch penitencjarny – szkic do historii*, [w:] A. Marek (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1919-1988*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990.
- Kurek A., *Działalność opolskiego koła Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego*, [w:] D. Kowalczyk, J. Mudrecka (red.), *Funkcjonowanie kadry penitencjarnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Studia i rozprawy z pedagogiki resocjalizacyjnej*, t. IV, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013.
- Kurek A., *Kilka lat spotkań penitencjarnych – szkic do rozważań nad rolą Dyskusyjnych Klubów Penitencjarnych na Opolszczyźnie, Przestępcy seksualni w więzieniu*, J. Nawój (red.), ODKSW Kule, PTP, Katowicki Dyskusyjny Klub Penitencjarny, OISW w Katowicach, Morawsko-Śląski Region Służby Więziennej w Brnie – Kurim 2000.
- Kurek A., *Opolskie koło – czyli zobaczyć zakład karny od środka*, [w:] K. Jędrzejak, M. Kalaman, R. Poklek (red.), *20 lat działalności Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Refleksje i inspiracje jubileuszowe*, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, COSSW, Kalisz 2013.
- Lelental S., *Odroczenie warunkowego zwolnienia na czas niezbędny na przygotowanie skazanych do życia po zwolnieniu z zakładu karnego (art. 164-165 kkw)*, [w:] G. B. Szczygieł, P. Hofmański (red.), *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego*, Temida 2, Białystok 1999.
- Lelental S., *Prawo karne wykonawcze*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1990.
- Lelental S., *Umieszczenie w Ośrodku Przystosowania Społecznego w świetle wyników badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1990.
- Lipiński J., *Zatrudnienie dla wychowania. Z prac opolskiego klubu dyskusyjnego*, „Gazeta Penitencjarna” 1978, nr 21.
- Michalski H., *Z posiedzenia kierownictwa CZZK. Oddziały wewnętrzne. Bliżej pozbawionych wolności. Opolskie spotkania penitencjarne*, „Gazeta Penitencjarna” 1988, nr 6.
- Michalski H., *Postulaty pod rozważę. Ogólnopolskie Seminarium Klubów Dyskusyjnych. Przed zmianą regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Gazeta Penitencjarna” 1978, nr 14.
- M. J., *Opolski klub o karach długoterminowych*, „Gazeta Penitencjarna” 1985, nr 2.
- Moczydłowski P., *Więziennictwo – od systemu totalitarnego do demokratycznego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1996, nr 8.
- Moczydłowski P., *Z dyrektorem generalnym w Ministerstwie Sprawiedliwości rozmawia B. Pietkiewicz*, „Polityka” 1993, nr 7.

- Nawój J., *Rola Katowickiego Dyskusyjnego Klubu Penitencyjnego w kształtowaniu więziennego modelu rozwiązywania problemów alkoholowych osób pozbawionych wolności*, [w:] R. Cibor, J. Nawój (red.), *Rozwiązywanie problemów alkoholowych w społecznościach więziennych*, OISW Katowice, Zakład Diagnozowania Potrzeb Społecznych Filii Uniwersytetu Śląskiego, Wojewódzki Szpital dla Psychicznie i Nerwowo Chorych w Branicach, Międzywydziałowe Studenckie Koło Penitencjarne przy Uniwersytecie Śląskim, Cieszyn 1997.
- Nawój J., *Klub twórczej myśli, rozwoju zawodowego i wzajemnego wsparcia*, [w:] J. Nawój (red.), *Przestępcy seksualni w więzieniu. Materiały z polsko-czeskiego seminarium*, ODKSW, PTP, Katowicki Dyskusyjny Klub Penitencyjny, OISW w Katowicach, Morawsko-Śląski Region Służby Więziennej w Brnie – Kurim 2000.
- Nawój J., *Penitencjarne Kluby Dyskusyjne w historii polskiego więziennictwa*, [w:] Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widelak (red.), *W dziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, Instytut Pedagogiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008.
- Nawój J., *Przeszłość i przyszłość ruchu penitencyjnych klubów dyskusyjnych*, [w:] J. Nawój, B. Nowak, P. Szczepaniak (red.), *10 lat działalności Polskiego Towarzystwa Penitencyjnego. Wczoraj i dziś 1991-2001*, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Kalisz 2002.
- Oleksiak W., *Płockie doświadczenia z funkcjonowaniem oddziałów wewnętrznych*, [w:] W. Ambrozik, P. Stępiak (red.), *Problemy organizacji i zarządzania więziennictwem*, UAM w Poznaniu, CZSW, COSSW, Poznań – Kalisz – Warszawa 1999.
- Pawela S., *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Wydawnictwo Zrzeszenia Prawników Polskich, Warszawa 1999.
- Pawlak K., *Centrum Wyszkożenia Służby Więziennej w Szczypiornie, lata 1955-1969*, [w:] K. Pawlak (red.), *Szkolenie polskiej kadry penitencyjnej w latach 1918-2012*, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, Kalisz 2014.
- Pawlak K., *Polski biograficzny słownik penitencyjny*, C.H. Beck, Kalisz 2008.
- Pawlak K. (red.), *Szkolenie polskiej kadry penitencyjnej w latach 1918-2012*, PTP, Kalisz 2014.
- Piątkowski F., *Czekając na wytyczne umarłbym z nudów*, wywiad przeprowadziła J. Majer, „Gazeta Penitencyjna” 1984, nr 12.
- R. Ch., *Szok wolności czy zakład przejściowy. Z obrad Opolskiego Klubu Penitencyjnego*, „Gazeta Penitencyjna” 1986, nr 7.
- Szymanowski T., Migdał J., *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencyjna*, LEX a Wolters Kluwers business, Warszawa 2014.
- Wągiel-Linder G., *Oddziały penitencjarne – krajowy standard*, „Forum Penitencjarne” 2012, nr 3.
- Wągiel-Linder G., *Pod znakiem racjonalizacji*, „Forum Penitencjarne” 2010, nr 9.

Akty prawne:

Ustawa z 19.04.1969 r. – *Kodeks karny wykonawczy* (Dz. U. nr 13, poz. 98).

Ustawa z 23.02.1990 r. o zmianie ustawy – *Kodeks karny wykonawczy* (Dz. U. nr 14, poz. 85).

Ustawa z 6.06.1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy* (Dz. U. nr 90, poz. 557 ze zm.).

Zarządzenie nr 30/10 dyrektora generalnego Służby Więziennej z 13.08.2010 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania dyrektorów oraz struktury organizacyjnej zakładów karnych i aresztów śledczych.

Zarządzenia ministra sprawiedliwości z 7.02.1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości nr 2, poz. 12).

Zarządzenie ministra sprawiedliwości z 25.01.1974 r. w sprawie tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości nr 2, poz. 6).